

Reservata pentru Memoria Românească

ROSA DEL CONTE
EMINESCU
SAU DESPRE ABSOLUT

HUMANITAS

ROSA DEL CONTE EMINESCU SAU DESPRE ABSOLUT

Cu un cuvânt al autoarei pentru ediția română

Ediție îngrijită, traducere și prefată de
MARIAN PAPAHAGI

AS

T. J.

HUMANITAS BUCURESTI

Cuprins

Partea întâi

PRINCIPALELE TEME LIRICE

I Date biografice esențiale	31
II De la meditația în versuri <i>Elena</i> (1866) la <i>Mortua est!</i> (1971)	35
III Problema socială – Dumnezeu nu devine în istorie: <i>Împărat și proletar</i> (1974) și geneza sa	54
IV Blestemul-rugăciune – <i>Majestas tremenda</i> a Demiurgului cosmogoniilor: <i>Rugăciunea unui dac</i> (1879) și <i>Scrisoarea I</i> (1881)	68
V Refuzul Demiurgului la rugămintea lui Hesper-Hyperion: <i>Luceafărul</i> (1883)	79
VI De la <i>Mureșanu</i> (1869) la <i>Demonism</i> (1872) Interogația metafizică în <i>Memento mori</i> (1872)	93
VII Cristul în poezia lui Eminescu: De la <i>Christ</i> (1869) la <i>Preot și filosof</i> (1880)	107
VIII Elaborarea <i>Scrisorii I</i> și figurile divinului	114
IX Răspunzătorul pentru drama existențială: timpul-demiurg – Absolutul ca etern – Accentul eroic al pesimismului eminescian	140

X	Devenirea cuprinsă în timpul cosmic – devenirea separată de durata cosmică: vuietul râului care trece – Dubla interpretare a destinului omenesc inserat în cercul temporal	149
XI	Poezia care învinge timpul: poetul- <i>vates</i> – De la eposul eroic la eposul mítico-elegiac – Poezia ca ideal de senină armonie – Sfărșitul „magului“	160
XII	Sentimentul omenesc al timpului: ambivalența timpului psihologic	196
XIII	Evadarea din timp – Unitatea cosmică.	207
XIV	Iubirea – chemare a Absolutului	217

Partea a doua

ASPECTE ALE ARTEI

ȘI ALE LIMBAJULUI EMINESCIAN

XV	<i>Ut pictura poesis</i> : sensibilitatea cromatică a lui Eminescu	261
XVI	„Secretul“ muzicalității eminesciene.	271
XVII	Simbolismul materiei	285
XVIII	Eminescu și tradiția. Substratul autohton al culturii sale.	298
XIX	Răsfrângeri ale tradiției culturale în câteva figuri ale limbajului eminescian	318
XX	Încheiere	397

Anexă

PROBLEME FORMATIVE ȘI ASPECTE ARHAICE ALE CULTURII EMINESCIENE

I	Eminescu și gnoza	413
II	Nuvela <i>Sărmanul Dionis</i> și temele fundamentale ale liricii eminesciene	424
III	Eminescu bibliofil	442
IV	Considerații asupra câtorva aspecte ale literaturii române în perioada arhaică și medie	463
<i>Note</i>	. . . . .	481

Dacă într-o luceafără nu e sănătatea și puterea
Sănătatea din gâtă se speră și se credință mai degrabă.

— EMINESCU

Partea întâi PRINCIPALELE TEME LIRICE

Psia Mihai Eminescu, în vîrstă de cîteva săptămâni, căreia avea să înceapă o nouă viață, într-o luceafără, în care sănătatea să fie mai înaltă, încrezător, prin ei conștiința românească deosebită faza sensibilității lui elocu și a scolioi poeziei române, pentru a devine expresie a unei conștiințe propriu-ale meleștei, problemă ce se convertește în patos, neliniște și se ducătoare în găsitul poeziei.

Născut la Ipotești (Găgăuzia), în 1850, și morți în 1889, la doar 39 de ani, în urma unei boli progresante, de pierdut unui rovarat și nebunie, ce se aruncă săptămânal pe supra lui în către lumi mai întinse. În atmosferă sombră și ambiții apicite de săracie⁷, prost supraveghetă, calea pământană a soestului poecil te desfășoară totuști sub semnul nemulțumirii și al inelității.⁸

Mărturida de la Ipotești este într-o trăsătură, pe care ar trebui să o trăpuna pe tot ce este românesc și român din Cernăuți (Bucovina). Recomunitatea română, cunoscută după numele de horuri-baruri, evocată de el în versurile lui, ca și în „Iubința” (1879), ve, băs, dar el, să el, să capătă tot — prima crăciună a lui Eminescu și totă ducerea din primele ani de gimnaziu, și amintirea sa de la 1869⁹ —, un fiugă recidivistic, revrău și în lipsă, că

⁷ M. Flautraș, *Scrierile I*, în: loc. cit., în Opere, cd. Popescu-Ciobăncu, p. 103. Aceea morții sunt săpătă în italiano în: u. l.

*De-o muri – își zice-n sine – al meu nume o să-l poarte
Secolii din gură-n gură și l-or duce mai departe*

EMINESCU*

Prin Mihai Eminescu poezia română modernă, ce se naște sub însemnul romanticismului, aproape contemporană cu mișcarea politică liberală, își atinge momentul liric cel mai înalt. Într-adevăr, prin el romanticismul românesc depășește faza sentimentalismului elegiac și a acelei *pietas eroice*, pentru a deveni expresia unei exigențe propriu-zis metafizice: problemă ce se convertește în patos, neliniște ce se domolește în glasul poeziei.

Născut la Ipotești (Botoșani), în Moldova, în 15 ianuarie 1850¹, și mort în 15 iunie 1889, la 40 de ani, în urma unui atac provocat, se pare, de pumnii unui tovarăș de nebunie, ce se aruncase asupra lui cu câteva luni mai înainte, în atmosfera sinistră a unui ospiciu de săraci², prost supravegheat, calea pământească a acestui poet se desfășoară toată sub semnul nemulțumirii și al inadaptabilității.

Mohoreala disciplinei școlare de marcă teutonă, pe care ar vrea să i-o impună pedagogii de la gimnaziul german din Cernăuți (Bucovina), monotonia exercițiilor mnemonice pe bază de *horum-harum*, evocată de el în versurile famoase din *Scrisoarea II*³, vor face din el, de copil încă – prima evadare a lui Eminescu școlar datează din primii ani de gimnaziu, și anume din 1860⁴ –, un fugar recidivist, răzvrătit atât la amenințări, cât

* M. Eminescu, *Scrisoarea I*, vv. 101–102, în *Opere*, ed. Perpessicius, I, p. 133. Acest motto e dat de autoare în italiană (n. tr.).

și la sfaturi, un „irregolare“* prin elecțiune până în clipa când, în 1868, tatăl lui va reuși să-l facă să renunțe la neobișnuitul rol de sufleur în care îl inițiașe Iorgu Caragiale, pentru a-l îndruma spre Viena, ca să-și urmeze acolo studiile universitare.

Dar nici Viena, unde Eminescu a frecventat ca auditor diferite cursuri, ce revelează de pe acum multiplicitatea intereselor sale, și unde s-a lăsat în voia unor lecturi „smintite“, chiar dacă discontinue și lipsite de un plan, nici Berlinul, unde va fi trimis mai târziu, între 1872 și 1874, de Maiorescu (1840–1917), care, după ce-l descoperise, fie și cu rezervele necesare, ca poet⁵, îl hărăzea – cu noua sa autoritate de ministru al instrucțiunii – unei catedre de filozofie din Iași, nu vor reuși să facă din Eminescu un „doctor“, un candidat la onorurile unui învățământ academic. Studiul lui Kant, din care a tradus *Critica rațiunii pure*, elaborarea personală la care supune gândirea lui Hegel și a lui Schopenhauer, incursiunile sale, deloc superficiale, în domeniul gândirii orientale prin cunoașterea directă a sanscritei i-ar fi dat dreptul să ocupe cu demnitate o catedră universitară. Eminescu e, în fond, deplin conștient de aceasta, dar știe și că elaborarea sa e prea subiectivă, marcată cum este de pecetea firii lui vizionare. Drama sa, mai mult decât aceea a unui student genial, ostil supunerii la o disciplină de lucru ce i-ar îngădui să scrie o teză și să-și asigure un titlu oficial, este poate drama unei conștiințe care, înzestrată cu un înalt simț etic, fugă de responsabilitatea unei catedre ce ar impune „titularului“ să devină transmițătorul unor adevăruri oficiale în care nu crede sau repetitorul unor formule sistematice bine ordonate, dar pe care el le judecă deocamdată străine de generația căreia ar trebui să-i impună studierea lor și de *realele ei nevoi*. Refuzul lui Eminescu, care e definitiv, este formulat în orice caz în termeni de mare demnitate: „Un titlu de doctor

* „Neregulat“ (it.), sau care ieșe din obișnuit, neadaptându-se la norma comună (n. tr.).

m-ar aranja într-adevăr cu Lumea și cu ordinea ei legală, nu și cu mine însuși, care deocamdată nu mă mulțumește, nu.”*

Dar nevoile existenței practice îl vor întâmpina cu ineluctabila lor necesitate. Întors la Iași în septembrie 1874 cu faima de student eșuat, va trebui să accepte⁶ însărcinări felurite⁷ până ce, în 1877, va pleca, la invitația lui Maiorescu, la București, în redacția ziarului conservator *Timpul*, începând o carieră gazetărească ce-l va vedea angajat într-o continuă polemică de limpezire și de moralizare atât a mediului cultural, cât și a celui politic și social⁸.

Activitatea militantă la ziarul de cea mai mare autoritate al partidului conservator nu va însemna pentru Eminescu și asumarea apărării unor poziții „capitaliste” și „obscurantiste”. Dar progresul pe care el îl dorește nu poate fi dezrădăcinat din realitatea efectivă și trebuie să rezulte, de aceea, dintr-o lentă dezvoltare organică. Un astfel de progres nu se poate împăca cu instituțiile importate din străinătate și impuse unui mediu rustic înapoiat de o burghezie „progresistă” – faimoasa ’pătură superpusă’** – care a rupt de o bună bucată de vreme orice legătură cu realitățile autohtone. Este ceea ce scria el în 1881: „Cestiunea de căpetenie pentru istoria și continuitatea de desvoltare a acestei țări este ca elementul românesc să rămână cel determinant, ca el să dea tiparul acestei forme de stat, ca limba lui, înclinările lui oneste și generoase, bunul său simț, c-un cuvânt geniul său să rămâie și pe viitor norma de desvoltare a țării și să pătrundă pururea această desvoltare. Voim un stat național, nu statul cosmopolit, nu America dunăreană.”*** Dar activitatea ziaristică a lui Eminescu va stârni împotriva poetului atacurile cele mai dezgustătoare din partea unui mediu jurnalistic aservit intereselor de

* Scrisoarea din 5 februarie 1874 către Titu Maiorescu, în lb. germ. Trad. în M. Eminescu, *Opere*, XVI, Ed. Academiei, București, 1989, p. 48 (de unde reproducem fragmentul) (n. tr.).

** În limba română, în text; în continuare vom culege între ghilimele simple aceste situații fără a le mai semnala în alt fel (n. tr.).

*** *Problema evreiască*, în *Opera politică*, ed. de prof. I. Crețu, vol. II: 1880–1883, Ed. Cugetarea – Georgescu Delafras, București, s. a., p. 389 (n. tr.).

partid și mai cu seamă îl va istovi pe poet, impunându-i o cheltuială de energie excesivă în această „muncă stearpă“, în lupta cotidiană și sterilă împotriva calomniei și minciunii. Unei scrisori de la sfârșitul lui 1882, adresată unui prieten din Iași, Eminescu își încreză un năduf în care simți accentele disperării: „Ei bine, de șase ani aproape o duc într-o muncă zadarnică, de șase ani mă zbat ca într-un cerc vicios în cercul acesta, care cu toate acestea e singurul adevărat; de șase ani n-am liniște, n-am repausul senin, de care aş avea atâtă trebuință pentru ca să mai pot lucra și altceva decât politică. [...] // Simt că nu mai pot, mă simt că am secat moralicește și că mi-ar trebui un lung repaus ca să-mi vin în fire. Și cu toate acestea, ca lucrătorii cei de rând din fabrici, un asemenea repaus nu-l pot avea nicăieri și la nimeni. Sunt strivit, nu mă mai regăsesc și nu mă mai recunosc. // Aștept telegramele Havas, ca să scriu iar, să scriu de meserie, scrie-mi-ar numele pe mormânt și n-aș mai fi ajuns să trăiesc!“*

În 3 iulie 1883, același ziar care îl exploatase ani de zile publică această rece înștiințare: „Unul din colaboratorii acestei foi, d. Mihail Eminescu, a încetat de a mai lua parte în redacțiune, atins fiind în mod subit de o gravă boală. // Ne place însă a spera că lipsa dintre noi a acestui stimat confrate nu va fi decât de scurtă durată [...].“**

Poetul mai putea să fie salvat încă, dacă indiferența oamenilor n-ar fi îngăduit să se realizeze, în forma cea mai ostilă, presentimentul unei nenorociri pe care el o simțise apăsând asupra destinului său⁹? Zadarnică întrebare. Șase ani mai târziu Eminescu dispărea de pe scena lumii, distrus, mai mult decât de neajunsurile din viața practică, mai mult decât de însăși boala sa – care avea să-i mai acorde câteva sclipiri de luciditate în intervalele nebuniei –, de lupta dusă de vigoarea lui de răzvrătit împotriva realului, de procesul asiduu la care avea să supună realitatea și valorile ei acest vizionar ireductibil, începând – cum vom vedea – cu poezia.

* Apud M. Eminescu, *Opere*, XVI, ed. cit., p. 195 (n. tr.).

** Preluăm textul (dat în lb. italiană în carte) după D. Murărașu, *Mihai Eminescu. Viața și opera*, Ed. Eminescu, București, 1983, p. 371 (n. tr.).

Respect De la meditația în versuri *Elena* (1866)
la *Mortua est!* (1871)

Fără îndoială și cunoașterea morții, și considerarea durerii și a mizeriei vieții dău imboldul cel mai puternic spre reflecția filozofică și explicarea metafizică a lumii. Dacă viața noastră n-ar avea sfârșit și ar fi fără durere, poate că nimănui nu i-ar veni în minte să se întrebe de ce există lumea și de ce e făcută așa cum e făcută.

SCHOPENHAUER

Nu e prima dată, în istoria poeziei universale, când experiența morții îl revelează pe un poet lui însuși.

Prima adeverată cucerire lirică a lui Eminescu, venind după compuneri de inspirație diversă și de mediocră valoare literară, este *Mortua est!*, publicată în *Convorbiri literare* în 1 martie 1871. Această meditație asupra misterului ultim, contemplat pe chipul nemîscat al unei tinere femei, devine dintr-odată viziune, încercând să se ridice la accente de apoteoză mistică, în stare să ne recheme în memorie tonuri și atmosfere dragi Dulcelui Stil Nou. Moartea învinge totul, pare să proclame poetul: dar spiritului îi deschide eterul nemărginit, ocean adânc de lîmpede albastru, străbătut de șuvoaie incandescente, împuns de scânteierile a mii de flori vii de lumină; iar copila moartă – „făcile de veghe care s-a stins, aripă ce s-a muiat, sunet de clopot stins în ceasul de seară“ – cu mâinile albe, strânse în cruce pe piept, urcă la el, trecând peste aeriene arhitecturi de nori, în aureola razelor de lună.

Singur – neîncoronat de coruri angelice ca în viziunile stilnoviste –, Sufletul se scufundă în acel ocean de lumină (precizăm de pe acum că aurul și argintul compun elementele esențiale ale prețiosului cromatism cu care se va îmbăta mereu sensibilitatea picturală a lui Eminescu) și dispare. Ochii ce i-au urmărit zborul nu mai găsesc, coborând pe pământ, decât rămasițele inerte în coșciug și, de îndată, îndoiala critică irupe

cu tragicele sale întrebări, distrugând amăgitoarea mângâiere a viziunii extatice. De ce murim înainte de a ne fi trăit viața? Aici se revelează frica fundamentală a lui Eminescu, spaimă lui în fața adevărurilor assimilate dintr-o filozofie fără speranță, instinctiva lui căutare a unei salvări. Că ea vine din fantezie, și nu din gândire, nu contează. Ceea ce contează, pe plan psihologic și poetic, este că mintii răvășite de absurdul morții îi vine, miloasă, o mângâiere în întâmpinare, chiar dacă însoțită de îndemnuri și ispite de basm, și că în ele caută poetul să-și domolească neliniștea logică.

Precum în poveștile Orientului fabulos, ale cărui culori aprinse se reflectă în atâtea viziuni apocrife ale lumii creștine, pe care o bogată literatură populară le-a făcut familiare spiritualității românești¹, acel *dincolo* se configerează fabulos într-o viziune de castele scânteietoare, întrețesute, cum sunt, cu materie siderală. Râurile ce-i ling zidurile împing înainte curgeri de foc fulgerător peste care se arcuiesc, ca niște poduri, panglici de argint. Copila moartă le va trece pragurile, asemănătoare casتلanei blonde cu veșmânt albastru brodat cu stele, și va găsi nu iubirea și fericirea, ci fința. În fapt, aceasta este intuiția metafizică ce se revelează în spatele decorativismului policrom al tabloului: pământul este o „mlaștină stătută“, iar existența, o repetare monotonă. Oceanul văzduhului, curgând în șuvoaie defel constrânse, neîncetatele „înfloriri de sori“, care îi reînnnoiesc strălucirea, ne spun că moartea nu ne ia viața, ci ne reintegreză în *viața-viață*², pentru că sufletul ce se reîntoarce acolo e reprimit în fluxul nemuritor al cosmosului sideral.

Viziunea se naște dintr-o mișcare de natură fantastică și emotivă și nu va rezista la ispitiile gândului. Chiar eterna generare de sori, chiar acea înflorire stelară, fără sprijinul unui Prinzipiu absolut transcendent, e o „întâmplare“, figură a unei materii, în fluxul căreia conștiința nu va ajunge niciodată să se ancoreze.

Și întrucât nu există mișcare logică care să nu stârnească activitatea închipuirii lui Eminescu – semn sigur al unei vocații lirice căreia îi va fi mereu sacrificată exigența unei rigide și severe coerente raționale –, viziunii uranice i se va contrapune,

într-un paralelism perfect, aceea a imensului cimitir al lumii, a mormântului peste care coboară, într-un tablou ce va dobândi în *Scrisoarea I* o grandiozitate apocaliptică, însăpmântătoarea noapte a nimicului.

Ce este aşadar, în moartea universală care stinge viaţa nemăsurabilă a astrelor, moartea omului?

Un bine, în orice caz, va răspunde cu obstinată îndărătnicie poetul, pentru că ne smulge, în orice caz, vieţii, vinovată că nu se potriveşte niciodată visului nostru.

În această alegere supremă, ultima îngăduită lui, în care se întâlnesc poziţiile extreme ale gândirii romantice, de la Leopardi la Novalis, sufletul neîmpăcat al romanticismului crede că și-a găsit mântuirea, care constă de fapt într-un refuz al realului. Dar această mântuire nu răscumpără premisele pesimiste care îi determină căutarea și e neputincioasă să devină un sens care să fie demn să facă acceptabilă această alergare de umbre care este existenţa (vis zadarnic, omul, alergând după vise zadarnice: acei „*poveri morti affaccendati*“* ai lui Pirandello) și să fie în stare să mângâie cu speranţă realitatea nudă a morţii. De unde și finalul, de o nemiloasă consecvenţă: dacă e adevărat că *nimicul* e mai bun decât visul steril, mai bun decât dezamăgitoarea iluzie, cu toate acestea nimicul nu poate justifica nici viaţa și nici moartea și nici nu poate deveni o valoare și un scop: „De e sens într-asta, e-ntors și ateu, / Pe palida-ți frunte nu-i scris Dumnezeu.“

MORTUA EST!**

*Făclie de veghe pe umezi morminte,
Un sunet de clopot în orele sfinte³,
Un vis ce își moaie aripa-n amar,
Astfel ai trecut de al lumii otar.*

5 *Trecut-ai când ceru-i câmpie senină,
Cu râuri de lapte și flori de lumină,*

* „Sărmani morți ocupăți“ (it.) (n. tr.).

** M. Eminescu, *Opere*, I, pp. 37–40.

*Când norii cei negri par sombre palate
De luna regină pe rând vizitate.*

Te văd ca o umbră de-argint strălucită,

- 10 *Cu-aripi ridicate la ceruri pornită,
Suind, palid suflet, a norilor schele,
Prin ploaie de raze, ninsoare de stele.*

O rază te-nalță, un cântec te duce

- 15 *Cu brațele albe pe piept puse cruce,
Când torsul s-aude l-al vrăjilor caier
Argint e pe ape și aur în aer.*

Văd sufletu-ți candid prin spațiu cum trece;

Privesc apoi lutul rămas... alb și rece,

Cu haina lui lungă culcat în sicriu,

- 20 *Privesc la surâsu-ți rămas încă viu –*

Și-ntreb al meu suflet rănit de-ndoială,

De ce-ai murit înger cu fața cea pală?

Au nu ai fost jună, n-ai fost tu frumoasă?

Te-ai dus spre a stinge o stea radioasă?

- 25 *Dar poate acolo să fie castele*

Cu arcuri de aur zidite din stele,

Cu râuri de foc și cu poduri de-argint,

Cu țărmuri de smirnă, cu flori care cânt;

Să treci tu prin ele, o sfântă regină,

- 30 *Cu păr lung de raze, cu ochi de lumină,*

În haină albastră stropită cu aur,

Pe fruntea ta pală cunună de laur.

O, moartea e-un chaos, o mare de stele,

Când vieața-i o baltă de vise rebele;

O, moartea-i un secol cu sori înflorit,

Când vieața-i un basmu pustiu și urât. –

Dar poate..., o! capu-mi pustiu cu furtune,

Gândurile-mi rele sugrum' cele bune...

Când sorii se sting și când stelele pică,

- 40 *Îmi vine a crede că toate-s nimică.*

Se poate ca bolta de sus să se spargă,
 Să cadă nimicul cu noaptea lui largă,
 Să văd cerul negru că lumile-și cerne
 Ca prăzi trecătoare a morții eterne...

45 Ș-atunci, de-a fi astfel... atunci în vecie
 Sufflarea ta caldă ea n-o să învie,

Atunci graiu-ți dulce în veci este mut...
 Atunci acest înger n-a fost decât lut.

Și totuși, țărâna frumoasă și moartă,

50 De racla ta razim eu harfa mea spartă,

Și moartea ta n-o plâng, ci mai fericesc
 O rază fugită din chaos lumesc.

Ș-apoi... cine știe de este mai bine

A fi sau a nu fi... dar știe oricine

55 Că ceea ce nu e, nu simte dureri

Și multe dureri-s, puține plăceri.

A fi? Nebunie și tristă și goală,

Urechea te minte și ochiul te-nșală;

Ce-un secol ne zice, ceilalți o deszic.

60 Decât un vis sarbăd, mai bine nimic.

Văd vise-ntrupate gonind după vise,

Pân'dau în morminte ce-așteaptă deschise,

Și nu știu gândirea-mi în ce să o stâng:

Să râd ca nebunii? Să-i blestem? Să-i plâng?

65 La ce?... Oare totul nu e nebunie?

Au moartea ta, înger, de ce fu să fie?

Au e sens în lume? Tu, chip zâmbitor,

Trăit-ai anume ca astfel să mori?

De e sens într-asta, e-ntors și ateu,

70 Pe palida-ți frunte nu-i scris Dumnezeu.

*

* * *

Dacă examinăm cu atenție deosebită lirica *Mortua est!* e pentru că, de acord cu unii dintre criticii români de cea mai mare autoritate, și noi o considerăm nu numai prima – în strictă ordine cronologică – mărturie valabilă a artei eminesciene, ci și

pentru că ea reprezintă cea mai înaltă expresie lirică, realizată în cheia meditației elegiace, pe care a atins-o tema „morții tinere” în poezia românească⁴. Pentru istoria internă a simțirii eminesciene, ea este de-a dreptul fundamentală: toate fazele vieții sentimentale a poetului sunt dominate de spectrul sublunar al unei copile, „iubita din Ipotești”, răpită prea curând din visurile existenței. Surâsul ei timid și privirea pudică, ’zâmbirea-i sficioasă și ochiul ei cuminte⁵, se identifică cu verdele paradis al copilăriei pierdute și cu farmecul lui innocent.

Elaborarea compunerii e foarte lentă, trecând prin faze ce se reveleză de cel mai viu interes pentru cel ce vrea să surprindă în desfășurarea lui efortul creator. Nucleul care conține lirica în forma sa „informă”, embrionară, este, fără îndoială, meditația în versuri pe care poetul a numit-o *Elena* și care nis-a păstrat într-o transcriere manuscrisă (ms. 2259, 1 oct. 1866). Sunt depănate aici reflecții și argumentări pe care o lungă tradiție literară le-a epuizat de orice vigoare emotivă, nu fără a se ceda totuși tentației unor tușe macabre, conform acelui gust „sepulcral” ai cărui maeștri fuseseră în Europa preromantică Ossian și Young și căruia *Meditațiile* lui Dimitrie Bolintineanu (1818–1872) îi dăduseră deja și în România o largă circulație.

Schema meditației eminesciene este aproximativ următoarea: Ai plecat, aceasta e legea; nu există nici o frunte – fie ea și de rege – căreia să-i fie dat să ignore sudoarea supremă a morții, totul e astfel pe lume, și nu știm dacă *dincolo* ne așteaptă o altă viață sau dacă timpul nu va restitui într-o zi decât niște nume șterse.

Ceea ce este sigur e că *aceste* inimi care au vibrat nu vor mai simți nimic, *aceste* creiere înăuntrul căroră s-a născut o lume nu vor mai fi capabile de gândire. Pentru *individualitatea* lor, iluzorie poate, dar pentru ei *reală* și nerepetabilă, moartea e chiar moarte: ’că morți sunt cei muriți⁶. Ce-ar apărea din ei dacă într-o zi mormintele, deschizându-se larg, ar oferi privirii noastre spectacolul a ceea ce ele jalnic ascund? Părăsit în voia jocului lugubru al fantaziei, zburând prin imensul „cimitir al lumii”, ochiul poetului se ațințește asupra acelei posomorâte

realități de spectre goale. În pulberea de moarte pe care o ridică vântul, se destramă trupuri fragile, țeste dure, în care gândirea a fost flacără și lumină, ’ce-ardeau de gândire’, și care privesc acum prin sărmanele găvane pustii:

*Și când fantasia gândirea mi-o fură
Și mie-mi năzare că anii trecură
Ce ard din scheletul cel stors în pământ
O pală cenușă, un suflet de vânt...⁷*

Astfel îi va apărea și ea, care a fost într-o zi o imagine de surâzătoare frumusețe; chiar ochii ei, care au fost două diamante negre aprinse de un foc lăuntric, ’două diamante de foc’, vor fi două cavități de întuneric, ’două funduri pustie’.

Deja în acea primă schiță, care nu reușește să se ridice la viziunea lirică, pesimismul eminescian se consolează totuși într-o soluție idealistă. Fantastică și poetică, înainte de a fi filozofică și de a se alimenta la curentul care de la Kant coboară până la Hegel și Schopenhauer, această soluție își vădește înrudirea cu un panteism de inspirație neopltonică, ce străbate întreaga religiozitate ortodoxă și se reflectă și în manifestările folclorului:

*Când sboară la soare o rază de soare
Când sboară pe nouri un angel ce moare
Eu nu plâng că raza c-un zâmbet d-amor
O trase la sine eternu-i isvor...⁸*

Prin moarte, care reprezintă disoluția învelișului, îngerul căzut se ridică liber, eliberat din închisoare; iubirea răspunde la chemarea iubirii și se aruncă în ea, precum apa care e sorbită de izvorul ei veșnic; raza reflectată se întoarce la centrul luminos care a iradiat-o. Cei care văd, precum Novalis, Rilke sau Eminescu, în făpturile pure – albele fecioare, copiii, geniul – un înger în închisoare, căzut în plasa *timpului* (singura sa realitate, aceea care aparține omului în acul prin care se manifestă în materie și devine fenomenic), nu pot să nu salute cu bucurie transcenderea de către ele a iluziei temporale.